

3 DOBRO A ZLO JAKO SKUTEČNOST

Každý z nás má určité ponětí o dobru a zlu – a nemusí to být hned přesná definice. Tak dobro se obecně chápe jako něco, co nás obohacuje a rozvíjí, naopak zlo pocítujeme jako zátěž, která způsobuje utrpení. Dobro má tedy kladnou orientaci, neboť podporuje život, přináší radost a užitek jednotlivci, rodině, společnosti. Zlo je naproti tomu orientováno záporně: omezuje život, vyvolává bolest a smutek.

Zdá se to jasné, a přesto se dobro a zlo často zaměňují. Například mohu vnímat jako dobré, že hodně sleduji televizi (mám z toho příjemné pocity). Přitom se však stávám na televizi závislým a navíc podléhám lenosti, přestávám komunikovat s okolím – a to už dobré není. Námahu spojenou se studiem mohu naopak chápat jako zlo (pocity jsou nepříjemné), a přitom bez úsilí se výsledky nedostaví, námaha se tedy jevila jako zlá, ale sloužila dobru.

3.1 Pojem dobra a zla

Prozatím ponecháme stranou etický problém, jak se dobro a zlo projevuje v jednání, a zamyslíme se, co pojmy dobra a zla obsahují.

Dobro je všechno, co může někoho nebo něco zdokonalit, například pro filosofa je dobré klást si podněcující otázky, pro mladou dvojici je zase dobré často se setkávat a vzájemně se poznávat. Jinak řečeno, jako dobré chápeme všechno, co souvisí s hodnotami, jako je zdraví, krása, věrnost, statečnost, přátelství, láska (viz. kap. 6.2 Stupnice hodnot, str. 54).

Zlo se vymezuje obtížněji. Filozofové tvrdí, že zlo tkví v tom, že nějaké věci chybí to, co má mít, co patří k její úplnosti. Čili existuje věc sama o sobě dobrá, která ztrácí svou dokonalost, a tak se stává zlou.

Když slyšíme, že Honza má špatný prospěch, napadne nás, že se málo učil a málo naučil, tedy něco mu chybí: znalosti. Podobně mluvíme o špatném zboží (nahnilé jablko nebo košile s jedním rukávem), které ztrácí svou kvalitu, tedy to, co od zboží právem očekáváme. Jak je zřejmé, původcem změny dobrého na zlé bývá často člověk sám. Například léky mohou pomáhat, nebo uvádět do drogové závislosti.

Podle toho, v jaké oblasti se zlo projevuje, rozlišujeme *fyzické* a *mravní* zlo.

Fyzické zlo se projevuje v těle člověka nebo v přírodě. Je to každý nedostatek přirozené dokonalosti: zánik, selhání, znetvoření, nemoc, utrpení, smrt apod.

Mravní zlo vzniká, porušuje-li člověk svým jednáním mravní zákon. Na rozdíl od fyzického zla tedy mravní zlo závisí na lidské vůli. Proto se mu etika věnuje více než zlu fyzickému.

Rozlišit mravní dobro a zlo není vždy snadné. Citlivost vůči jednomu a druhému se vyvíjí po celý život. Schopnost je rozlišovat se pak nazývá moudrost a je jednou ze ctností.

K promyšlení:

1. Zkus na základě následujícího textu určit, které charakterové vlastnosti by pravděpodobně musel člověk ztratit, aby v něm nastala taková proměna: Na stěně refektáře kláštera Santa Maria de la Grazie v Miláně je světoznámý obraz Poslední večeře od Leonarda da Vinci. Když prý umělec pracoval na prvních portrétních studiích, našel si jednoho mladého muže, jež mu stál modelem pro Kristovu tvář. Pak skicoval po celý rok postavy apoštolů. Nakonec mu chybělo nakreslit už jen Jidáše. Dlouho pátral po obličejích, z něhož by na první pohled byla vidět zrada a úpadek. Po několika měsících našel v jedné ošklivé milánské hospodě model, který hledal. Během malířských prací na sebe muž s Jidášovou tváří prozradil, že je tím, kdo mu stál modelem pro tvář Krista.
2. Zlo je spojováno se ztrátou úplnosti určité věci. Co a jak dělat, abychom neztratili ze zřetele hodnoty, jako je láska, pravdomluvnost, obětavost, poctivost, přátelství, rodinný život?

3.2 Původ dobra a zla

Odkud se vzalo dobro a zlo? Na tuto otázku se snaží lidé odpovědět od nepaměti. Každý myšlenkový systém nabízí svoji odpověď.

1. *Dobro a zlo jsou rovnocenné síly.* Tak charakterizují zlo různé dualistické soustavy, jako například manicheismus, jehož zakladatelem byl Mání, popravený r. 276 po Kr. v Persii. Dualisté se totiž domnívají, že svět stvořily dvě protichůdné mocnosti – dobrá stvořila ducha a zlá hmotu. Zlo a hmota se ztotožňovaly. V běhu dějin podle nich dochází k boji mezi duchem a hmotou.
2. *Existuje pouze dobro, zlo je iluze.* S tímto názorem se setkáváme v monistických náboženských systémech, mezi něž patří také buddhismus, bráhmanismus a jiná východní náboženství. Podle

nich je zlo pouze lidský výtvar, iluze, která nám brání poznat dobro. Proto je nutné se od iluze zla oprostit, očistit se a tak se otevřít pro dobro.

3. *Existuje dobro, ale i svoboda odmítnout ho, a tak vytvořit zlo.* Tak chápou původ zla Židé i křesťané, jak o tom vypráví Bible. První kniha Mojžíšova, třetí kapitola (Gn 3, 1-24) nám symbolicky popisuje zneužití svobody prvními lidmi a rovněž vysvětluje, jak vlastně zlo vzniká – porušením Božího řádu. Navíc ukazuje i následky, které zlo v životě člověka s sebou přináší. Vznik zla a podíl člověka na něm podrobně vysvětluje ve svých spisech (například Vyznání) křesťanský myslitel Augustinus Aurelius (†430). Největší vliv na rozpracování této nauky lze přisoudit významnému filosofovi středověku Tomáši Akvinskému (†1274). Jeho nauka je obsažena především v díle Teologická suma.
4. *Zlo a dobro jsou lidské, relativní, neobjektivní pojmy.* Takto usuzuje většina myslitelů novověké filosofie. Thomas Hobbes (†1679) tvrdí, že vznik dobra a zla je důsledkem lidských zákonů. Michel de Montaigne (†1592) vidí cestu k dobru ve výchově, již poskytuje základ dokonale dobrá příroda – ta je školou života. Jean Jacques Rousseau (†1778) předpokládá, že člověk je od přírody dobrý a zkazí ho pouze špatná výchova a společenské struktury. Britský filosof Bernard Mandeville (†1733) se domnívá, že dobro a zlo slouží jako nástroj mocných k potlačování sociálně slabších. Immanuel Kant (†1804), hlavní představitel novodobé filosofie, v knize Základy metafyziky mravů tvrdí, že „ve světě, ba ani mimo něj není myslitelné vůbec nic, co by bylo možno bez omezení považovat za dobré, kromě dobré vůle“.

3.3 Náklonnost k dobru a zlu

Zkusme se podívat každý sám na sebe a odpovězme si: Jsou projevy mého jednání dobré, nebo zlé? Je pravděpodobné, že odpověď bude znít asi takto: Většinou jedním dobře, ale umím překvapit i zlem. Na čem záleží? Na okolí, na výchově? Asi také, avšak nezáleží spíše na mně samém, dám-li průchod dobru či zlu?

Představitel humanistické psychologie Carl Rogers (†1987) tvrdí, že člověk přirozeně směřuje k dobru a pro jeho zdravý rozvoj stačí, je-li mu to

umožněno. Zároveň ale nemůžeme přehlédnout ani zkušenost, která naopak svědčí o jisté náklonnosti ke zlu. Povšimněme si těchto výroků:

Římský básník Ovidius napsal: „Vidím a schvaluji lepší věci v životě, ale jdu za věcmi horšími“ (Metamorphoses). Apoštol Pavel objevuje zákon boje dobra a zla ve svém nitru a píše: „Dobrou vůli sice mám, ale skutek mi schází. Vždyť nekonám dobro, které chci, nýbrž dělám zlo, které nechci“ (List Římanům). Goethe litoval, že z něho Bůh stvořil jen jednoho člověka, protože v něm prý bylo dost materiálu jak na lumpa, tak gentlemana.

Psychiatri a psycholog Carl Gustav Jung (†1961) učil, že v kolektivním nevědomí je kromě sklonu k dobrému ukryt i sklon ke zlému, který determinuje (předurčuje) každého člověka.

Násilí, bezohlednost, sobectví, agresivita, to vše a mnoho jiného nás přesvědčuje, že stát na straně dobra vyžaduje veliké úsilí a sebezapření. Plautus výstižně ukazuje, že zlo se nalézá v každém z nás, když říká: „Kdo viní druhého ze špatnosti, ten ať se podívá sám na sebe“ (Plautus, Truculentus).

K promyšlení:

1. Pokus se sebekriticky zhodnotit, nejednáš-li někdy podobně: Vypráví se, že nějaký člověk přiběhl vzrušen k jistému mudrci: „Poslouchej, to ti musím jako tvůj přítel vyprávět...“ „Počkej!“ přerušil ho mudrc. „prosil jsi už to, co mi chceš říci, třemi síty?“ „Tři síta?“ ptá se člověk udiveně. „Ano, příteli, tři síta! Podívej se, zda to, co mi chceš vyprávět, projde třemi síty. Prvé síto je pravdivost. Překontroloval jsi, zda všechno, co mi chceš vyprávět, je pravda?“ „Ne, slyšel jsem to vyprávět...“ „Tak, tak. Ale jistě jsi to přezkoušel druhým sítem, to je síto dobroty. Je to, co mi chceš vyprávět, když už to není prokazatelně pravdivé, alespoň dobré?“ Váhavě odpovídá: „Ne, to ne, naopak...“ „Pak,“ přerušil jej mudrc. „použijeme ještě třetí síto a tažme se, zda to, co mi chceš vyprávět a co tě tak vzrušuje, je nutné.“ „Nutné to teď právě není...“ „Tedy,“ usmál se mudrc, „když to, co mi chceš vyprávět, není ani pravdivé, ani dobré, ani nutné, pak to nech upadnout v zapomenutí a neobtěžuj tím sebe ani mne!“
2. Dokázal bys příběh aplikovat na podobnou událost ve svém okolí?
3. Proč lidé často „neprosívají“ své „zážitky“ skrze uvedená síta?
4. Co děláš se svým sklonem k dobru a se svým sklonem ke zlu?

3.4 Proces vzniku zla v nitru člověka

Říká se, že každý čin nám staví pomník. Jaké pomníky tu kdo zanechá, záleží pouze na něm, zejména na tom, co si nese uvnitř. Čin, lépe řečeno skutek (viz. kap. 4 Podstata lidského skutku, str. 22) je totiž odrazem nitra

člověka. Snad k pochopení toho, jak zlo v člověku vzniká, pomůže biblický příklad. Kniha Genesis vypráví o prvním zlém skutku lidí – Adama a Evy:

Nejzchytralejší ze vši polní zvířete, kterou Hospodin Bůh učinil, byl had. Řekl ženě: „Jakže, Bůh vám zakázal jíst ze všech stromů v zahradě?“ Žena hadovi odpověděla: „Plody ze stromů v zahradě jíst smíme. Jen o plodech ze stromu, který je uprostřed zahrady, Bůh řekl: ‘Nejezte z něho, ani se ho nedotkněte, abyste nezemřeli.’“ Had ženu ujišťoval: „Nikoli, nepropadne smrti. Bůh však ví, že v den, kdy z něho pojíte, otevřou se vám oči a budete jak Bůh znát dobré i zlé.“ Žena viděla, že je to strom s plody dobrými k jídlu, lákavý pro oči, strom slibující vševědoucnost. Vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl. Oběma se otevřely oči: poznali, že jsou nuzí“ (Genesis 3, 1-7).

Je jasné, že zlým skutkem není zdaleka krádež ovoce, ale i neochota uposlechnout příkaz, jímž chtěl Tvůrce lidí chránit. Had, který symbolizuje a ztělesňuje zlo, užil lsti, aby svedl Evu. Věděl, že uspěje, když oslabí dobré předsevzetí. Navíc použil nečestné prostředky: lstivost a lež. Eva podlehla a navíc svedla i svého muže.

Zlo je nakažlivé, dobro však také. Z toho je patrné, že myšlenka předchází skutkům. Proto je třeba vypořádat se se zlými myšlenkami, a to moudře a rozhodně. Je to tím těžší, že se šíří nenápadně. Seneca varuje Lucilia: „Nectnosti se k nám plíží pod jménem ctností.“

Jak tedy zlo vzniká? Proces lze popsát následovně:

1. *Dotyk* - zlo se nás jakoby dotkne. Zpravidla něco vidíme nebo slyšíme, někdy máme jen neurčitý pocit. Ať už přijde podnět zvenčí či zevnitř, následuje reakce, první myšlenka, nápad. Sice se ještě nerozhodujeme pro skutek, ale už dáváme (nedáváme) té první myšlence prostor. „Žena (Eva) viděla, že je to strom s plody.“
2. *Rozmluva* - začíná určitý vnitřní rozhovor a objevuje se možnost říci zlu ano, nebo ne. Je to jakési zahrávání si se zlem. Už zahrávat si se zlem znamená směřovat k němu. Eva hovořila s hadem a začala připouštět možnost okusit ovoce.
3. *Konflikt* - vnitřní rozhovor se vyostřuje. Po delší nebo kratší rozmluvě myšlenka v nitru sílí (slábne). Je-li doprovázena příjemnou představou, je tím obtížnější ji odehnat. Můžeme si představit, že Eva v duchu také bojovala, a čím více přemýšlela, tím se jí ovoce zdálo lákavější.

4. *Souhlas* - zlo vítězí. Vnitřní ano se proměňuje ve skutek. „(Eva) vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl.“
5. *Následek* - zlým skutkem to zpravidla nekončí. Ukazuje se škoda na druhém nebo na sobě, přicházejí výčitky svědomí. Následky skutku Evy a Adama líčí Bible velmi výstižně: „Poznali, že jsou nazí“ – to znamená, že narušili vztah se svým ochráncem. Pocho-pili, že musejí nyní přijmout a snášet, co zavinili.

3.5 Překonání zla

Rada je jednoduchá: „Varuj se zlého a číň dobro.“ Ale řídit se jí – to je teprve těžké. G. K. Chesterton (†1936) výstižně dokládá, že člověk se může udržet na jisté úrovni dobra, ale nedokáže se udržet na jisté úrovni zla, nýbrž klesá stále hlouběji. Je tedy třeba zlo znát a mít pevnou vůli mu nepodléhat. Znamená to být zásadový především vůči sobě. „Druhým odpouštěj mnoho, sobě však nic,“ říká Ausonius (†394 př. Kr.). Existuje také pozitivní způsob překonávání zla (viz kap. 8 Ctnost, str. 89). Stoik Epiktetos (†135 po Kr.) povzbuzuje ve svých Rozpravách mladého člověka, který sešel z cesty dobra. Všimněme si, jak útočí především na jeho vůli, aby se znovu vzhopila a zlu odporovala.

„Byl kdysi čas, kdy jsi ztrátu studu a slušnosti pokládal za škodu, kdy jsi trnul úzkostí, aby tě někdo neodvrátil od dobrých řečí i skutků. Hle, už tě od nich odvrátil a nikdo jiný, než ty sám! Bojuj sám se sebou, vyprosti se opět k slušnosti, k studu, ke svobodě.... Nepotřebuješ nikoho usmrtit, spoutat ni pohanět, nemusíš chodit na veřejnost, nýbrž jen hovořit k svému nitru, které se nejspíš dá přemluvit, u kterého se nikdo neteší větší důvěře než ty. A tu především odsud to, co činiš, a pak, až to odsoudíš, nezoufej nad sebou a neved si jako zbabělci ti, kteří jakmile jednou povolí, nadobro se vzdávají a jako nějakým proudem se dávají strhnout, ale spíše si všimni, jak si počínají učitelé tělocviku! Hoch při cvičení upadne: 'Vstaň,' řekne učitel, 'a znova zápol, tak dlouho, až zesílíš!' Něco podobného dělej i ty, neboť věz, že nic není poddajnějšího než lidská duše. Je potřebí jen chtít.“

Ani po velmi zlém skutku není na místě věšet hlavu, vždyť, jak říká Quintilianus, „na dobrá předsevzetí není nikdy pozdě“.

K promyšlení:

1. Přiznat vinu, anebo alespoň svůj podíl, není tak snadné. Dokážeš vyjmenovat důvody, proč se lidé k vině nepřiznají, anebo ji vůbec neuznají?
2. Mnozí dospělí a staří lidé během života nedošli k moudrosti a neumějí rozlišovat dobro a zlo. Co si myslíš, proč ztratili (anebo vůbec nezískali) ctnost toto rozlišovat?
3. Mravní zlo zpravidla předchází myšlenka. Proces vzniku zla (dotyk, rozmluva, konflikt...) pak ukazuje, jak zlo začíná sílit. Který bod v tomto procesu je asi stěžejní?
4. Vrať se opět k ukázce z knihy Rozpravy, kde stoik Epiktetos povzbuzuje mladého muže k dobru. Jaké prostředky bys zvolil ty, abys pomohl příteli v podobné situaci?

PODSTATA LIDSKÉHO SKUTKU

Když mluvíme o podstatě nějaké věci, chceme ukázat její jádro, v čem spočívá, co ji dělá tím, čím je. Sami říkáme: To není podstatné, v podstatě se věc má...

Co je tedy podstatou lidského skutku? Na to ukazuje tento příběh:

Jeden otec už tak zestárl, že se mu třásl ruce. Při jídle rozléval polévku po ubruse. Někdy mu jí i trochu vyteklo z úst. Synovi a jeho ženě se to ošklivilo. Nakonec ho posadili do kouta za kamna. Tam nyní sám smutně sedával a hleděl ke stolu. Jednou mu z třesoucích se rukou navíc vypadla miska, ze které jedl, a rozbila se. Mladá paní mu vyhubovala. Koupila mu dřevěnou mísu – z té musel teď jíst.

Jednoho dne sbíjel čtyřletý synek dohromady malá prkénka. „Co to děláš?“ ptal se otec. „Dělám takový malý hrnek,“ odpovědělo dítě. „z něho bude táta s mámou jíst, až budou staří.“ V tu chvíli se otec a matka na sebe podívali. Ihned přivedli starého dědečka ke stolu. A už také nic neřikali, když trochu něčeho rozlil.

Z příběhu lze vyvodit, co je lidským skutkem a co jím není. Rozeznáváme *lidský skutek* a *skutek člověka*.

Lidský skutek je typický pouze pro člověka. Člověk má totiž na rozdíl od zvířete rozum a svobodnou vůli. Zvířata jednají pudově, a konají tedy zvířecí skutky – ty hodnotíme podle jiných norem. Abychom určitý skutek mohli považovat za lidský, musejí být splněny některé podmínky:

- Člověk musí přemýšlet, zdali to, co dělá, je správné, to znamená, že musí používat rozum.
- Skutek musí mít prostor pro svobodné rozhodnutí (vůle musí mít svobodu chtít určitým způsobem jednat).

Zatímco pro jednání mladých rodičů byly splněny všechny podmínky, v případě jednání dědečka ani jediná. Rodiče tedy nesli plnou zodpovědnost za to, co dělají, na rozdíl od dědečka.

Podobné skutky, kde chybí patřičné poznání anebo je omezena svoboda vůle, nazýváme *skutek člověka*. Tyto skutky nelze mravně hodnotit, protože za ně člověk nemůže nést zodpovědnost. Tedy rozum a vůle tady nemají velký vliv. Jsou to v první řadě přirozené tělesné potřeby, jako je spánek či pohyb. Patří sem ovšem i různé úkony instinktivní a mechanické, jakož i všechno jednání, které ovlivňuje nějaká indispozice (výbuch hněvu, jednání v silných bolestech, nucená aplikace drogy, duševní nemoci apod.).

Z toho vyplývá, že jednání dědečka z příběhu označujeme jako skutek člověka a že dědeček za ně nenesl zodpovědnost. Lidský skutek se tedy od skutků člověka liší v tom, že obsahuje prvek rozumu a vůle a lze jej mravně hodnotit.

K promyšlení:

- Jak si vysvětluješ Terentiův výrok: „Jsem člověk, nic lidského mi není cizí.“
- Říká se, že člověk bývá častěji víc živočich než člověk. Je to podle tebe pravda?
- Uveď příklady opravdového lidského skutku.
- V jakém smyslu je narkoman zodpovědný za své jednání?

4.1 Rozumový prvek v lidském skutku

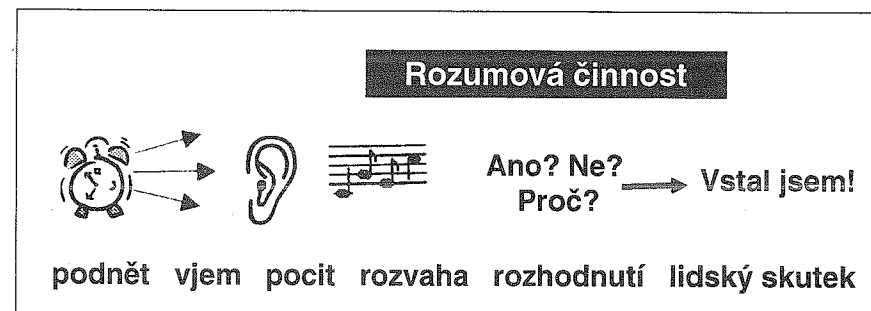
Zvíře si neklade otázky, zdali jeho skutek bude mít nějaký dopad, jedná totiž pudově a z reakcí svého okolí poznává prospěšnost či nebezpečí svého jednání.

U lidí je tomu jinak. Máme totiž schopnost, která nám umožňuje chápat sebe sama a svět kolem nás, uvažovat, kombinovat, přehodnocovat. Tato schopnost se nazývá *rozum*.

Rozum je duchovní poznávací schopnost, která však nejen poznává, nýbrž dokáže i posoudit, co je pro nás dobré v nejrůznějších životních situacích.

Jak tedy ovlivňuje jednání?

Příklad: Zvoní budík a já vím, že mám vstávat. Nechce se mi, ale vím, že když nevstanu, zaspím a přijdu pozdě do školy. Jak dopadne můj vnitřní boj? Z příkladu je patrné, jak významnou roli rozum má. Je pravda, že v jedné situaci působí vždy ne jeden, ale více motivů (motiv je hybná síla jednání). Rozum zpravidla upřednostňuje jeden motiv, a tudíž i jedno rozhodnutí.

Proto než začneme jednat, měli bychom o situaci přemýšlet, a to tím víc, čím důležitější situace je. Rozum nám dává nejen nápady, ale i možnost je rozvíjet.

Filosof Platon rozlišoval rozum (nús) jako nástroj, kterým se myslí, a jakýsi praktický rozum (dianoia), kterým označoval proces myšlení, přemýšlení. Rozum je veliký dar, neboť je jím obdařen pouze člověk. Je to zároveň dar, který zavazuje – dostali jsme jej proto, aby naše jednání bylo rozumné.

K promyšlení:

1. Souhlasíš s tím, že poznání dobra a krásy dělá člověka lepším?
2. Většina lidí je přesvědčena, že kouření je nerozumné, a přesto v něm pokračuje. Proč asi?
3. Podle jakých znaků bys poznal rozumné jednání?

4.2 Projev vůle v lidském skutku

4.2.1 Vztah rozumu a vůle

Každou chvíli se pro něco rozhodujeme, často i pod určitým tlakem: „Jdi nakoupit, umyj nádobí, přijď včas domů...“ Rozhodujeme se pro i proti: nakoupím – nenakoupím, umyji – neumyji, přijdu včas – nepřijdu včas...

To, že rozum poznává skutečnost, ještě nevede k jednání. Vědět ještě neznamená jednat. Je potřeba chtít to poznané uskutečnit. Síla, která zaměřuje naše jednání k určitému cíli, se nazývá *vůle*.

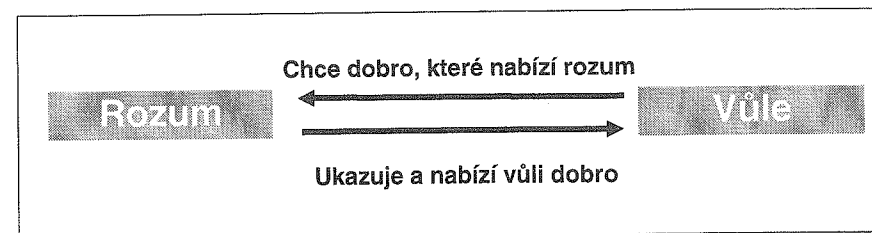
Rozum předkládá dobré či špatné, vůle to chce nebo nechce. Vůle často zpětně ovlivňuje rozum, aby skutečnost přizpůsobil, aby byla pro vůli přijatelná. Například vím, že mám být do deseti večer doma, nechce se mi, a tak si připravím výmluvu, že mi ujel autobus. Tím dochází k sebeklamu – rozum nachází důvody, aby skutečnost změnil. Nebezpečný je vícenásobný sebeklam, v jehož důsledku se naplňuje pořekadlo: „Stokrát opakovaná lež se stává pravdou.“ Lež se však skutečnou pravdou nestane, ale rozum může vytvářet zdánlivou pravdu, nepodstatné věci zveličovat a podstatné zatlačovat do pozadí. Příklad: Slepě zamilovaný člověk může přehlížet podstatné nedostatky ve vzájemném vztahu (sobectví, nezodpovědnost) a namlouvat si, že partner je pro něho ten nejlepší. Přání se stává důležitějším než skutečnost, vůle nutí k nerozumnému jednání.

A tak se stane, že člověk dělá zjevné zlo: krade, lže, nenávidí, zabíjí... a přitom rozum tyto věci předkládá jako dobro. Známe to z vlastní zkušenosti: Člověk ze strachu zalže, protože se domnívá, že to pro něho bude

lepší, rozum mu lež podává jako dobro. Rozum v zásadě hledá dobro, ale je-li používán ke zdůvodnění toho, co si vynutíme, selhává. Například když zalžeme, úspěch je stejně krátkodobý, protože vědomí lži v nás zůstává, a tak si kazíme charakter. Vyjde-li po čase pravda najevo, kazíme si ještě k tomu dobrou pověst. Rozum a vůle ovšem mohou být v souladu, dokonce by v něm být měly. Co k tomu pomáhá? „Zdravý“ rozum, který umí posoudit, co je pro člověka dobré v nejrůznějších životních situacích, a nasměrování vůle ke skutečnému dobru.

K promyšlení:

1. Prohlédni si pozorně obrázek a promysli, jak se navzájem ovlivňuje rozum a vůle.

2. Uveď příklad, jak si lze pravdu přizpůsobit tak, aby vyhovovala osobnímu zájmu v neprospěch druhého.
3. Co je podle tebe nejčastější důvod, proč lidé lžou?

4.2.2 Svoboda vůle a volby

Pojmu svoboda se používá v nejrůznějších obměnách. Hovoří se o politické svobodě, o svobodě ženy, o svobodném rozvoji osobnosti.

V nejširším slova smyslu znamená svoboda určitou volnost, či jinak řečeno, možnost existovat a projevat se podle svého, to je možnost sebeurčení. Sem patří: svoboda svědomí, náboženského vyznání, volby povolání a také svoboda názoru.

Běžně se rozlišuje:

Svoboda vnější: svoboda od nátlaku; možnost konat, co chci.

Svoboda vnitřní: svoboda od nutnosti; k jednání určuji sám sebe – mám svobodu volby. Etika se zabývá užíváním právě této vnitřní svobody.

Dále se rozlišuje:

Svoboda fyzická: možnost volného pohybu – tu ztrácí např. vězeň.

Svoboda psychická: možnost dostatečně používat svoje psychické schopnosti, a to relativně nezávisle na okolním světě – takovou možnost nemá např. psychicky nemocný nebo týraný člověk.

Svoboda morální: možnost rozhodnout se i přes vnější a vnitřní omezení – např. vězeň, jehož mučí, má stále volbu se přiznat nebo nepřiznat. Této svobody nelze člověka plně zbavit, lze ji však podstatně snížit.

Etika se zabývá morální svobodou. V této souvislosti se mluví o svobodě vůle a také o svobodě volby.

Svoboda vůle zahrnuje všechny rozhodovací pochody (procesy) včetně motivace. Svobodu vůle zde chápeme jako schopnost rozhodovat, tedy učinit určitá rozhodnutí.

Svoboda volby je praktická, konkrétní odpověď na pobídku rozumu. Záleží v nezávislosti na jakékoli vnitřní nutnosti. Týká se vlastního (svobodného) rozhodnutí, tedy konkrétní ano – ne, chci – nechci, přiklonění či odklonění, udělám – neudělám. Podstata svobody volby je v možnosti uskutečnit to, co pokládám za dobro.

4.2.3 Některé omyly ve svobodě volby

Zastánci *absolutní svobody* předpokládají, že mohou dělat, co chtějí, že nikdo nesmí nikoho omezovat, ať dělá cokoli. Jenže neomezujeme-li sebe, omezujeme druhého. Proto se ve svobodném právním státě zaručuje každému člověku svoboda projevu, vzdělání a víry atd. a zároveň se stanovují zákony, které vymezují, do jaké míry se může svoboda užívat. Vlastní svoboda nesmí být na úkor svobody druhého, jak to hlásá fašismus nebo rasismus. Je dobré si uvědomit, že i to, jak nahlas si pustím televizi, může omezovat druhého. Svoboda člověka je vždy relativní – omezená.

Anarchisté tvrdí, že svoboda jednotlivce je neomezená, a že ji nesmí omezovat ani státní moc ani jakýkoliv právní řád. Společnost prý nesmí nikoho k ničemu zavazovat, nikoho trestat, žádná autorita prý nemá právo určovat, co jednotlivce dělat může a co ne. Ale jak ukazují dějiny, právě anarchii jako státní zřízení nebo jen jako stav společnosti provázejí krutost, nespravedlnost a násilí. Anarchista je tedy nakonec člověk, který svým požadavkům dává podobu zákona, a jako takový zákonodárce pak může zdůvodnit a omluvit i jasně nemorální činy (například krádež).

Jiný rozšířený omyl *vylučuje jakékoli morální zásady*: Za svobodného se považuje ten, kdo se od morálky oprostil – v tom mu nemá nikdo, ani stát, bránit. Prakticky to znamená například úplnou sexuální svobodu, totiž toleranci prostituce, pornografie, sex shopů ... Jenže takto chápaná svoboda může vést k pohoršení a nebo k morální újmě. Na to pamatuje Listina základních práv a svobod, když na jedné straně zaručuje, že „každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem...“ (čl. 17, odst. 2), a na druhé straně předchází zneužití svobody: „Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti“ (čl. 17, odst. 4).

Často se můžeme setkat s omylem, který se nazývá *fatalismus* - přesvědčení, že všechno je předurčeno a že tedy svoboda je pouhá smyšlenka. Fatum je latinské slovo pro osud a pro vyšší sílu, jež se s ním ztotožňuje. Už v nejstarších mýtech se objevuje názor, že život člověka určuje síla či bohové, kteří působí katastrofy, války, neštěstí a nemoci. A tak má někdo takzvané šťastný osud, zatímco jiného osud „trestá“. Publilius Syrus praví: „Když osud chce někoho zničit, udělá z něho hlupáka.“ Kdybychom vzali tyto úvahy o osudu vážně a důsledně, mohlo by to vést k jakési životní pasivitě a dokonce až k popírání jakékoliv zodpovědnosti za své jednání, rovněž však k pocitu neviny. Potřebu zodpovědnosti za svůj život i činy vyjadřuje výstižně Appius Claudius Caecus: „Každý je tvůrcem svého osudu.“

4.2.4 Lidský skutek „vnitřně špatný“

Není tak neobvyklé, že lidé omlouvají jednoznačně špatné jednání. Tak někdo ospravedlňuje užívání tvrdých drog tím, že mu přinášejí uměleckou inspiraci, jiný zdůvodňuje krádeže a podvody zase tím, že je to jediná možnost trochu si „přílepit“.

Za takovým jednáním se nachází nevslovené přesvědčení, že i evidentně zlé skutky lze omluvit dobrým úmyslem. Jako by existovala zásada: „Dělám zlo, aby z toho vyšlo dobro.“

Skutek je však opravdu dobrý jen tehdy, když nemá záporné důsledky pro mne či pro druhého člověka. Není tedy správné kupovat dítěti pamlsky, kdykoliv si vzpomene (což dítě subjektivně chápe jako dobro pro sebe), protože takovým jednáním ho rozmazlujeme, a to je vlastně zlo.

Samozřejmě každý skutek se děje za určitých okolností, někdy jsou to okolnosti tak závažné, že částečně „omlouvají“ vinu jednotlivce, například některé zlofalství je tak velké, že „donutí“ k sebevraždě.

Je ale třeba uznat, že existují skutky, které jsou *samy o sobě špatné*, a to i tehdy, když se dělají s dobrým úmyslem. Patří mezi ně vražda, genocida, sebevražda, mrzačení lidí, tělesné a duševní týrání, otroctví, prostituce, vykořisťování pracujících a mnohé jiné.

Tyto skutky zlémi jsou a zůstanou za všech okolností. Pochopit můžeme i hrozné skutky (například vraždu ze žárlivosti), ale to ještě neznamená, že je omlouváme či dokonce schvalujeme.

K promyšlení:

1. Svoboda člověka je zaručena Listinou základních práv a svobod a rovněž Ústavou České republiky. Proč jsou lidé trestáni, popřípadě i zavíráni za krádeže, násilnictví, podvody atd., když je zaručena svoboda?
2. Proč se odsuzuje a zakazuje rasismus a fašismus, když má člověk právo na svobodu přesvědčení?
3. Domníváš se, že víra v horoskopy či vykládání karet vede ke svobodě člověka?
4. Co myslíš, je rozdíl mezi vírou v osud a vírou v Boha?
5. Přečti si dvě morální pravidla: Někdy je dovoleno trpět menší mravní zlo, aby nedošlo ke zlu většímu.
Není dovoleno konat zlo, aby z něho vzešlo něco dobrého.
a) Zkus vysvětlit rozdíl mezi pravidly.
b) Vytvoř ke každé zásadě konkrétní příklad.
6. Je možné najít okolnosti, které alespoň částečně omlouvají vnitřně špatné skutky jakými jsou prostituce, krádež, politická vražda, křivé svědectví, obchod se ženami a mladistvými, znásilnění, mučení, týrání zvířat?

4.3 Překážky svobodného rozhodování

V životě každého člověka nastanou situace, kdy nemůže jednat, jak by chtěl. Například sestra mě zamkne v bytě, protože se domnívala, že jsem ve škole, a já nemám klíč. Do školy chci, ale nemůžu. Moje svoboda je omezena, ale ne mou vinou.

Existují překážky, které člověku v různé míře znesnadňují rozhodování. Jednání, které následuje, se pak nutně hodnotí jinak, než když je rozhodování plně dobrovolné.

Překážky svobodného rozhodování mohou být:

1. situační překážky,
2. trvající překážky.

Překážky nám život přináší a my na ně reagujeme. Něco můžeme změnit, něco ovlivnit a něco nám zkomplikuje život.

Situační překážkou zde rozumíme nějaké protivenství, které omezuje svobodu rozhodování v určité situaci. Může ovlivňovat rozum (nemohl jsem to vědět), nebo zeslabovat vůli (chtěl jsem mu pomoci, ale nedovolil mi to). Jaká je míra vlastního zavinění, to právě závisí od konkrétní situace.

Lze rozlišit čtyři hlavní situační překážky:

- a) nevědomost,
- b) vášně,
- c) násilí,
- d) strach.

Trvající překážky se nevážou na konkrétní situace, mají nicméně stálý vliv na svobodu rozhodování, nejčastěji jsou to duševní poruchy či nemoci.

4.3.1 Situační překážky

a) Nevědomost

Uvedme si příklad:

Šestiletý Toník hází po Věrce kamení. Věrka pláče a Toník se směje. Náhle přibíhá Toníkova maminka a ostře ho napomíná: „Kolikrát jsem ti říkala, že to nesmíš dělat. Ty bys ale zasloužil!“

Ačkoliv je Toníkovi teprve šest let, už jeho jednání matka hodnotí jako špatné. Věděl, co nesmí, a přesto se podle toho neřídil. Důležité je, že věděl, měl znalost, co smí a co je zakázané.

Nevědomost je opakem poznání, vlastně je to nedostatek nezbytné znalosti, kterou by měl mít člověk, aby podle ní mohl jednat.

Jiný příklad:

Od studenta se očekává taková znalost, kterou mu zprostředkoval profesor. Pokud nezná látku, profesor se obvykle ptá, proč není připraven. Může dojít ke dvěma situacím :

1. „Pane profesore, omlouvám se, že nejsem připraven na test z dějepisu, protože se změnil rozvrh.“ Profesor se zamyslí a ptá se studenta: „A věděl jste, že se bude rozvrh měnit?“ „Věděl,“ odpoví student, „ale byl jsem nemocný.“ „Ale měl jste dostatek času, abyste se zeptal na změny, které v rozvrhu nastanou, nemám pravdu?“ „Máte, ale já jsem zapomněl.“

Přestože student nevěděl, profesor omluvu nepřijal. Student totiž *mohl* vědět.

2. „Pane profesore, omlouvám se, že jsem se nepřipravil na test z dějepisu.“ „A proč?“ ptá se profesor, „vždyt jste věděl, že se bude příští týden psát.“ „To jsem nevěděl, neboť jsem byl už od úterý nemocný a dnes jsem první den ve škole.“ Profesor omluvu přijal.

Student *nevěděl*, protože byl nemocný a nebylo možné, aby se o testu dozvěděl.

Z toho plyne důležitá zásada. Nevědomost může být *zaviněná* nebo *nezaviněná*. Při zaviněné nevědomosti se člověk dopouští chyby, protože si mohl doplnit nezbytné znalosti, ale neučinil tak. Při nezaviněné nevědomosti tuto možnost neměl.

K promyšlení:

Jak chápeš tyto dva časté výroky?

- a) Nevědomost hříchu nečiní.
- b) Neznalost zákona neomlouvá.

b) Vášně

Když se řekne vášně, představíme si zpravidla italský film, v něm dva muže, jak se hádají do krve a potom se se stejným nadšením usmíří. Anebo houbaře, který od rána do večera běhá po lese, aby nasbíral košík hub. Anebo malého chlapce, který celý den s velkým zaujetím sleduje televizi.

Stoikové a Platon chápou vášně jako něco nenáležitého, co vede člověka k mravně špatnému jednání. Aristoteles však s nimi nesouhlasí. Domnívá se totiž, že vášně jsou přirozené vzněty, které se objevují ve smyslové oblasti u každého člověka (viz kap. 7.1 Vášně, str. 72).

Klasická filosofie vysvětluje vášně asi takto:

Vášně jsou přirozená prudká hnutí nebo vzněty, které vznikají z představ dobra nebo zla, což se pak projevuje i tělesně. Například pohled na velké množství peněz může vyvolat vášně po bohatství a člověka ovládne vzrušení.

Jinak řečeno, v člověku se objevují síly, které mohou být tak prudké, že ovlivňují jeho jednání. A znovu se vnučují otázky: Ovlivňují vášně naše jednání vždy jen ke zlému? A když ano, do jaké míry je zlé jednání zaviněné? Zatímco odpověď na první otázku je poměrně snadná – vášně mohou působit i pozitivně, například objevitelská vášně přináší nové vědecké poznatky, odpověď na druhou otázku bývá složitější. Abychom ji našli, musíme si uvědomit, že vztah vášně a vůle může být dvojitý:

- 1. Vášně, které předcházel projev vůle.
- 2. Vášně, která předcházela projevu vůle.

Vášně a vůle spolu souvisejí. Pomocí vůle totiž můžeme vnitřní vzněty usměrňovat a ovládat. Jak se projevuje vůle vzhledem k vášním? První se může projevit vášně a potom zasahuje vůle, anebo naopak.

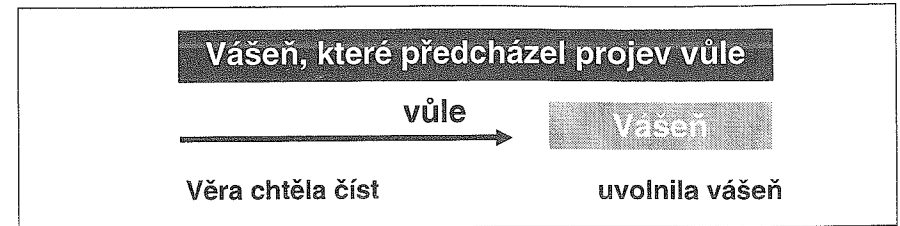
1. Vášně, které předcházel projev vůle

Příklad:

Věra o sobě ví, že je vášnivou čtenářkou. Ráno si mezi věci do školy přidala rozečtenou detektivku. Při vyučování ji potom vytáhla a přestala vnímat okolní svět. A najednou uslyší hlas učitele: „Věro, Věro, ukaž, co čteš tak zajímavého, že mě vůbec nevnímáš?“

Co se objevilo dřív, vášně, nebo vůle? Věra chtěla číst, věděla sice, že se to při hodině nesmí, ale měla příliš slabou vůli. Už ráno se vlastně rozhodla svoji čtenářskou vášně neomezovat?

Můžeme si to znázornit:

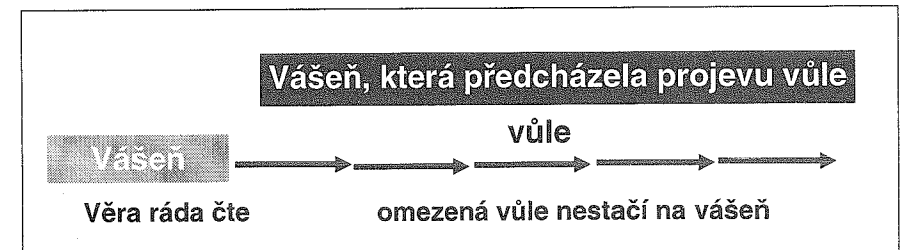
2. Vášně, která předcházela projevu vůle

V tomto případě vášně ovlivňuje vůli, aniž by k tomu člověk dal přímo svůj souhlas. Takový člověk je ve vleku vášně. Vůle sama vášně neuvolňuje a vášně ovlivňuje jednání, i když si to člověk nepřeje. Jeho jednání je zčásti nebo zcela omluvitelné.

Příklad:

Věřina spolužačka má pod lavicí zajímavý časopis a během vyučování jej položí před Věru na lavici. Věra, vášnivá čtenářka, nemá čas o tom příliš přemýšlet a úplně samovolně se začte. Teprve když uslyší hlas učitele, uvědomí si, co dělá.

Do jaké míry je tedy její jednání zaviněné, není tak lehké posoudit. Můžeme si to znázornit :

Rozlišujeme-li dvojí vztah vášně a vůle, pomůže nám to v praktickém životě. Například mnozí lidé vášnivě reagují na nespravedlnost. Stačí nepatrná příčina a nedokáží usměrnit své jednání, i když se o to snaží. Jejich výbuchy je tedy třeba posuzovat shovívavě. Jestliže však někdo z těchto lidí úmyslně „nespravedlnost“ vyhledává (například politik), je za své jednání zcela zodpovědný.

K promyšlení:

1. Stalo se ti již, že ti někdo vytkl tvoji vášeň? Byly k tomu spravedlivé důvody?
2. Souhlasíš se Senecou, že „vládnout sám sobě je největším vladařským uměním“?

c) Násilí

Připomeňme si pohádku O dvanácti měsíčkách. Maruška byla donucena pod výhrůzkami přinést to, co jí macecha přikázala, jinak se nesměla vrátit domů. Její svoboda byla omezena; pokud chtěla mít střechu nad hlavou, musela macechu poslechnout. Bohužel násilí se neobjevuje pouze v pohádkách, ale děje se téměř každý den. Mnozí lidé ze strachu podlehnu a dělají takové skutky, které by za normálních okolností nikdy neudělali.

Násilí je určitý vnější nátlak. Může být morální nebo fyzické.

1. Morální násilí

Probíhá pouze v rovině slov a gest. Patří sem výhrůžky, sliby, prosby, přesvědčování, hrozby...

Říkáme, že zatím zůstává u slov, která ještě nepřešla v činy: „Jestli si ho vezmeš, tak nepřekročíš práh našeho domu!“

Člověk, který je tomuto násilí vystaven, v zásadě může jednat v souladu se svou vůlí. Nicméně jeho jednání může být skrytě ovlivněno například pochybami. Tento nátlak tedy nemusí nutně přinutit člověka, aby jednal proti své vůli, i když je třeba přiznat, že nepodlehnutí může být někdy těžké.

2. Fyzické násilí

Je fyzický, přímo hmatatelný nátlak, pod jehož vlivem člověk dělá, co nechce. Například lidé ve vězení pod vlivem nedostatku spánku, vlivem bití, hladovění, izolace přiznali činy, které vůbec ještě nespáchali. Fyzické násilí nemusí ale vůli zlomit. Vzpomeňme například na postavu Mahátmá Gándhího (1869-1948), který stál v čele indického osvobozenického hnutí a jehož pronásledování a uvěznění naopak utvrdilo v opodstatněném odboji proti anglickým kolonialistům.

Na rozhraní morálního a fyzického násilí je vliv alkoholu, drog, hypnózy. Někdy je tento vliv vyloženě vnější a někdy si ho zavíní jedinec sám, například vezme-li si drogu. Podle toho se pak posuzuje míra jeho zodpovědnosti.

K promyšlení:

1. Nezdá se ti přehnaný výrok M. L. Kinga: „Člověk, který není ochoten pro něco zemřít, není zralý pro život“?
2. Vzpomeň si na případ, kdy jsi násilí podlehl a kdy ses mu vzepřel. Jaké byly důsledky tvého jednání?
3. Jak bys posuzoval případ znásilnění děvčete? Mohla mít také svůj podíl viny?

d) Strach

Lidové přísloví praví: „Strach má velké oči“, neboli strach vidí víc, než je skutečnost. Například jsem na chatě a slyším v noci zvuky na půdě, a hned mě napadne, že v domě je zloděj. Když „zloděj“ zamňouká, zjišťuji, že se jedná o kocoura.

Každý z nás zažil v životě strach a víme dobře, jak ovlivňuje naše jednání.

Strach je vnitřní citové hnutí vyvolané ohrožením, které nastalo nebo má brzy nastat.

Strach působí zmátek v mysli a tím ovlivňuje nejen rozhodování, ale už samu schopnost přemýšlet.

Příčina strachu může vycházet už z nitra člověka, nemusí být tedy nutně vnější. Podle toho rozlišujeme *úzkost* a *strach* ve vlastním slova smyslu.

Úzkost se přímo neváže na konkrétní situaci, často souvisí s lidskými instinkty. Například při bouřce se bojím, že uhoří do domu, jindy mám neodůvodněnou obavu, že neuspěji nebo řeknu něco špatně.

Strach se váže na konkrétní a hlavně reálnou situaci. Například potkám opilého člověka, který ke mně míří, nebo se setkám se skupinou výtržníků, nebo se bojím trestu za špatné vysvědčení.

Strach není vždy stejně velký. Pro hodnocení jednání není tak důležité vědět, zda šlo o úzkost nebo strach, jako spíš zjistit, jak silně jej konkrétní člověk prožíval.

Silný pocit strachu zatemňuje rozum a projevuje se i fyzicky. Říká se „Ten se bál, že by ses v něm krve nedořezal“, „Strachy úplně zbělel“. Člověk pak není schopen zvážit situaci, chybí mu rozvaha i svoboda – například rychle se podvolí, něco slíbí či udělá.

Kdo strach vyvolává, počítá s pudem sebezáchovy. Tak lupičům, kteří přepadnou banku, nejde o zabíjení. Zabitím vyhrožují jen proto, aby vzbudili strach a tak rychle dosáhli cíle.

Ani největší strach neopravňuje člověka, aby činil to, co je svou povahou špatné. Pokud strach zbavuje člověka úplné možnosti rozvahy, potud ho zbavuje i odpovědnosti. Když bankovní úřednice vydá násilníkům peníze, není to proto, že by chtěla zpronevěřit deset milionů, ale proto, že má strach o svůj život.

I strach, který není tak intenzivní, ovlivňuje lidské jednání. Je však otázka, do jaké míry zbavuje člověka zodpovědnosti. Někdy může právě strach sloužit jako výmluva.

K promyšlení:

1. Zažil jsi situaci, kdy tě strach donutil udělat něco, s čím bys nesouhlasil?
2. Uveď příklad, kdy měl strach kladný vliv – kdy vyprovokoval mravně dobré jednání.

4.3.2 Trvající překážky

Svoboda, v níž se člověk rozhoduje, může být ovlivněna nejen dočasně, ale více méně trvale. Především se jedná o vlivy, které jsou za hranicí toho, co se chápe jako duševní zdraví. Patří sem všechny vážné změny duševní činnosti, které vyžadují dlouhodobé léčení, ne-li stálou péči.

Jsou to překážky, které mají trvajících, nikoli však neměnnou povahu. Pravda, některé zůstávají v podstatě stále stejně velké – nazýváme je *duševní poruchy*. Jsou ale i takové překážky, které lze (při úspěšném léčení či kvalitní péči) významně snížit. Ty nazýváme *duševní nemoci*.

Rozlišit poruchy a nemoci je důležité zejména proto, abychom byli schopni stanovit, jak velikou zodpovědnost kdo nese. Zatímco duševní poruchy zpravidla zodpovědnosti zbavují (dokonce i právně – člověk je pak nesvéprávný), duševní nemoci lidskou zodpovědnost pouze omezují, někdy (například v období ústupu nemoci) je duševně nemocný člověk zodpovědný stejně jako jiní – zdraví lidé.

Kategorie *duševních poruch* zahrnuje vrozené, biologicky podmíněné a nezvratné změny. Jako příklad lze uvést mentální retardaci (rozumová zostalost), při níž dospělí lidé zůstávají mentálně na úrovni malých dětí. Člověk, který je postižen duševní poruchou, si plně neuvědomuje, co dělá – a co způsobuje. Sice je mimo mravní hodnocení, ale přesto má cit pro dobro a zlo, zvláště ve vztahu k sobě cítí, když mu někdo pomáhá a když mu ubližuje.

Kategorie *duševních nemocí* je poměrně rozsáhlá a členitá.

Zahrnuje hlavně:

Psychózy, které silně zkreslují vnímání sebe i světa (člověk pak například vidí nebo slyší to, co neexistuje – má halucinace).

Psychopatii (poruchu osobnosti) jako deformaci osobnosti, při níž je některý osobnostní rys zdůrazněn na úkor druhých (například někdo je chorobně bázlivý).

Závislost na alkoholu, drogách, hracích automatech, sexu nebo lidech (například i na náboženské sektě).

Neurózy, které vznikají, když člověk nezvládl určitou, zpravidla opakovanou duševní zátěž. Projevují se nepřiměřeností při řešení situace (například někdo byl jako dítě svědkem častých hádek rodičů, a tak se jako dospělý úzkostlivě vyhýbá všem možným konfliktům, ze strachu se podřizuje).

Právě proto, že duševní nemoci jsou tak různé, je různá i zodpovědnost těch, kteří jimi trpí: Člověk trpící halucinacemi může fyzicky napadnout druhého, protože si myslí, že ten mu usiluje o život, někdo učiní totéž v podnapilém stavu, a ještě jiný si prostě jen vyhledal objekt pro svůj vztek. Také je rozdíl v tom, kdy duševně nemocný to či ono koná – například když má právě záchvat nebo je právě při smyslech, nemluvě o tom, že i ten, kdo jednal zkratově, mohl předvídat, že určitá situace bude pro něj riziková, a mohl se jí tedy vyhnout, například alkoholik mohl odmítnout posezení s kamarády, kde se potom popral.

Psychické poruchy a nemoci nejsou v současné době nijak vzácné. Dokonce se říká, že naše doba je často vyvolává (například matka závislá na drogách má mentálně postižené dítě, narušená rodina způsobuje neurotické příznaky u dětí atd.).

Často je třeba neříkat se pouze na skutek sám, ale také sledovat vývoj, který skutku předcházela, najít zdroje poruchy či nemoci a ty pak přinejmenším vzít v úvahu. Jestliže se například mladá dívka dopouští přestupků, třeba i kriminálních, nestačí zhodnotit její vlastní duševní zdraví, ale i podmínky, v nichž žila a žije.

Na druhé straně může být poukaz na duševní nemoc či poruchu výmluvou, únikem ze zodpovědnosti. Například sexuální devianti (lidé, kteří jsou narušení ve svém sexuálním chování, někdy také vůči dětem) mohou svoji diagnózu používat jako alibi. Mohou, ale nemusejí. Přistoupí-li na dlouhodobou léčbu, mají šanci se ze své poruchy vymanit a získat zpět lidskou důstojnost, svobodu a také svoji osobní zodpovědnost.

K promyšlení:

1. Setkal ses někdy s člověkem, který trpěl duševní poruchou nebo nemocí? A jak ses na něho díval?
2. Co je podle tebe „duševní zdraví“? Kde je hranice, za níž je duševní nemoc?
3. Co znamená, že trvajících překážky svobodného rozhodování nejsou trvalé?

SOUHRNNÉ TABULKY

Tabulka 1 – Různost mravních ideálů v antice

Druhy morálky	Představitelé	Základní myšlenka
Sokratovská ironie	Sokrates	Důkladné sebezpoznání dává poznat pravdu a mravnost.
Etika ctností	Platon	Soulad ctnostného myšlení a jednání jako cesta k dobru.
Aristotelova etika ctností	Aristoteles	Rozumná volba hodnot a jejich praktické uskutečňování vedou k blaženosti.
Stoicismus	Zenon z Kitia	Kdo zcela popře vášně, dosáhne vnitřního míru.
Hédonismus	Epikuros ze Samu	Cílem je blaženost, získání slastí a vyhýbání se strastem.
Křesťanská morálka	Ježíš Kristus	Láskyplná služba Bohu a bližnímu utváří dobrého člověka.

Tabulka 2 – Etické ideály současnosti

Druhy morálky	Představitelé	Základní myšlenka
Machiavelismus	Niccolo Machiavelli	Vlastní cíl je povýšen na zákon.
Egoistický hédonismus	Aleister Crowley	Vlastní požitek je nadevše.
Utilitaristická morálka	J. Bentham, J. S. Mill	Osobní a společenský prospěch pomáhají nalézt správná mravní řešení.
Komunistická morálka	K. Marx, B. Engels	Materiální požadavky většiny určují, co je správné pro každého.
Existencialistická etika	S. Kierkegaard, J. P. Sartre, G. Marcel, E. Lévinas, M. Buber	Vzít odpovědnost za svoji existenci je dobro.